

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΜΥΓΔΟΝΙΑΣ, ΚΡΗΣΤΩΝΙΑΣ, ΑΝΘΕΜΟΥΝΤΟΣ ΚΑΙ ΧΑΛΚΙΔΙΚΗΣ

Πρώτη παρουσίαση

ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ - ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Με το επιγραφικό υλικό των προαναφερομένων περιοχών έχουν ασχοληθεί κατά το παρελθόν, είτε συστηματικά, είτε στα πλαίσια γενικωτέρων εργασιών, όλοι σχεδόν εκείνοι οι σκαπανείς, έλληνες και ξένοι, που ερεύνησαν τη Μακεδονία και που τα ονόματά τους είναι ασφαλώς τόσο γνωστά σε όσους έχουν ως αντικείμενο μελέτης το τμήμα τούτο του ελληνικού χώρου ώστε να μη χρειάζεται να τα παραθέσω. Άλλωστε δεν έχω παρά να παραπέμψω στις τρεις πραγματείες του Μ.Β. Χατζόπουλου¹, στις οποίες, μεταξύ άλλων, γίνεται λεπτομερής αναφορά στους ερευνητές και επιγραφικούς που, από τον 16ο αι. μέχρι σήμερα, μελέτησαν τους «φθεγγομένους λίθους»² της Μακεδονίας.

Ωστόσο, θα ήταν τουλάχιστον ασέβεια και έλλειψη ευγνωμοσύνης αν δεν απέτια φόρο τιμής σε δύο εξέχουσες μορφές: πρώτα φυσικά στον Μαργαρίτη Δήμιτσα, του οποίου το έργο³, παρ' όλες τις ατέ-

1. Μ.Β. Hatzopoulos, α) A Century and a Lustrum of Macedonian Studies, The Ancient World IV, No 3 - No 4, p. 91-108, β) Greek and International Scholarship on Ancient Macedonia. Some Recent Developments, First International Congress on Macedonian Studies (υπό εκτύπωση) και γ) Les épigraphistes français en Macédoine, Un siècle d' épigraphie classique: aspects de l' oeuvre des savants français dans les pays du bassin méditerranéen de 1888 à nos jours, Actes du Colloque International du Centenaire de l' Année Épigraphique, Paris, Octobre 1988 (Paris 1989), p. 205-221.

2. Ο όρος «φθεγγομένοι λίθοι» είναι από το έργο του Μ. Δήμιτσα, 'Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγομένοις και μνημείοις σωζομένοις, 'Αθήνησιν 1896.

3. Βλ. σημ. 2.

λειτουργίες, είναι ένα σημαντικώτατο επίτευγμα για την Ελλάδα της εποχής εκείνης και εξακολουθεί να είναι ένα πολύτιμο βοήθημα ακόμη και σήμερα· έπειτα βεβαίως στον Charles Edson -που πέθανε πρόσφατα⁴-τον πατέρα των IG X 2,1⁵: το corpus αυτό, προϊόν μόχθου πολλών ετών⁶, που αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο κάθε έρευνας σχετικής με την πόλη της Θεσσαλονίκης στην αρχαιότητα, είναι έργο το οποίο θα μείνει στην ιστορία σαν μνημείο της ελληνικής επιγραφικής.

Δυστυχώς, για την υπό εξέταση περιοχή, εκτός από τα δύο συντάγματα επιγραφών που προαναφέρθηκαν, δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα καμμία απολύτως *καθολική* εργασία. Οι δημοσιεύσεις του επιγραφικού υλικού υπάρχουν είτε σε διάφορα έντυπα (περιοδικά, εφημερίδες, ημερολόγια) καί μεμονωμένες εργασίες⁷, είτε στο Αρχαιολογικό Δελτίο - που και αυτό έχει σχετική μόνον ενημερωτική αξία, δεδομένου ότι κυκλοφορεί με καθυστέρηση 9 ετών⁸ - είτε πάλι καλύπτουν μια ορισμένη μόνο χρονική περίοδο⁹ ή συγκεκριμένη κατηγορία επιγραφικού υλικού¹⁰.

Έτσι, θα μπορούσε κανείς, χωρίς να υπερβάλει ιδιαίτερα, να επαναλάβει τα λόγια του Αλ. Οικονομίδη¹¹, ότι για το τμήμα τούτο της Μακεδονίας «as references for the inscriptions (...) we have only good old Demitsas and the IG X 2,1 or 'Thessalonica Corpus' published by Edson».

4. Τον Δεκέμβριο του 1988.

5. IG X 2,1. Inscriptiones Thessalonicae et viciniae, edidit Carolus Edson, Berolini MCMLXXII.

6. Βλ. σχετικά Ch. Edson, The Greek Inscriptions of Macedonia, Actes du IIe Congrès international d' épigraphie grecque et latine, Paris 1952 (Paris 1953) p. 38-44. Πρβλ. όμως Αλ. Ν. Οικονομίδης, Sylloge inscriptionum graecarum et latinarum Macedoniae, ed. M. Demitsas [1896], Chicago 1980, Vol. I, p. XII-XIV, Introduction, III. Charles Edson and the survival of the myth about the IG X.1936-1972.

7. Από τις μεμονωμένες εργασίες ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες είναι πάντα όσες παρουσιάζουν σύνολα επιγραφών όπως π.χ. των Β. Καλλιπολίτη - Δ. Λαζαρίδη, 'Αρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1946, ή, πρόσφατα, Μ.Β. Hatzopoulos, Actes de vente de la Chalcidique centrale, Μελετήματα 6, Athènes 1988. Στην κατηγορία αυτή εντάσσεται και η εργασία του Ι. Τουράτσογλου για τις χρονολογημένες επιγραφές της Μακεδονίας που εξαγγέλθηκε στα Actes du VIIe Congrès international d' épigraphie grecque et latine, Constanza, Sept. 1977 (Bucarest - Paris 1979) p. 479-481.

8. Ο τελευταίος τόμος των Χρονικών είναι του έτους 1981!

9. D. Feissel, Recueil des inscriptions chretiennes de Macédoine du IIIe au VI siècle. BCH Suppl. VIII, 1983.

10. Ευθ. Τσιγαρίδα - Κάτιας Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, Κατάλογος χριστιανικών επιγραφών στα μουσεία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1979.

11. Αλ. Οικονομίδης, εα, 6, XIV. Μ.Β. Hatzopoulos, εα (σημ. 1, α) σ. 102-103.

Δέκα περίπου χρόνια μετά την έκδοση των IG X 2,1, τό έτος 1981, το ελληνικό κράτος, θέλοντας να πληρώσει το τεράστιο κενό που υπήρχε στον τομέα της δημοσίευσης του επιγραφικού υλικού του βορειοελλαδικού χώρου, προχώρησε στην υπογραφή συμφωνητικού μεταξύ Υπουργείου Πολιτισμού και Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών για: «τήν συλλογή, μελέτη καί δημοσίευση σέ Σύνταγμα (Corpus) τών αρχαίων έλληνικών καί λατινικών έπιγραφών τοῦ τμήματος τῆς *Τετάρτης Μερίδος* πού βρίσκεται έντός τών ορίων τῆς έλληνικῆς επικρατείας (νομοί: Γρεβενών, Κοζάνης, Καστοριάς, Φλωρίνης)»¹² -δηλαδή των νομών που αντιστοιχούν σε γενικές γραμμές με την περιοχή της Άνω Μακεδονίας¹³ - και η πράξη αυτή, όπως είναι γνωστό, κατέληξε στην έκδοση του συντάγματος Επιγραφών Άνω Μακεδονίας¹⁴.

Το συμφωνητικό όμως αυτό είχε ευρύτερες προοπτικές, όριζε δε μεταξύ άλλων και τη δημιουργία αρχείου που θα περιλάμβανε το επιγραφικό υλικό όλης της Μακεδονίας γενικώς και που θα στεγαζόταν στο Κέντρο Ελληνικής και Ρωμαϊκής Αρχαιότητας (ΚΕΡΑ) του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών¹⁵. Το ΚΕΡΑ ανταποκρινόμενο στην υποχρέωση αυτή, δημιούργησε ήδη από τότε τον πρώτο πυρήνα αρχείου και για την υπό εξέταση περιοχή. Με βάση αρχικά τον Δήμιτσα έγινε συστηματική αποδελτίωση¹⁶ των ενεπίγραφων αντικειμένων που προέρχονται από τους νομούς Κιλκίς, Θεσσαλονίκης καί Χαλκιδικής (νομοί που αντιστοιχούν περίπου στις αρχαίες περιοχές τις μεταξύ Αξίου και Στρυμόνα, δηλαδή τις Μυγδονία, Κρηστωνία, Ανθεμούντα και Χαλκιδική)¹⁷ καθώς και η αρχή της ίδιας εργασίας και για την πόλη της Θεσσαλονίκης, με χρονικά όρια από τους αρχαιότερους δυνατόν

12. Συμφωνητικό 11/3/81 μεταξύ ΥΠΠΟ και ΕΙΕ, σ. 1, πργρ. 2, β.

13. Το πρόβλημα του γεωγραφικού προσδιορισμού των περιοχών απασχόλησε ήδη τον Edson, εα (σημ. 6) σ. 42, ως προς δε τη διαίρεση κατά μερίδες βλ. αμέσως παρακάτω (σημ. 14). Πρόλογος, σημ. 6. Επίσης, L. Gounaropoulou - M.B. Hatzopoulos, Progress Report on the Inscriptions of the Third Macedonian Meris, Actes du IXe Congrès international d' épigraphie grecque et latine, Vol. II, Sofia 1987 (υπό εκτύπωση).

14. Θ. Ριζάκης - Γ. Τουράτσογλου, Επιγραφές Άνω Μακεδονίας, Τόμος Α΄. Αθήνα 1985.

15. Συμφωνητικό 11/3/81 μεταξύ ΥΠΠΟ και ΕΙΕ, σ. 1, πργρ. 2, α.

16. Από τους Β. Κοντορίνη, Α. Λουκοπούλου, Α. Παναγιώτου, Α. Τατάκη, Γ. Τουράτσογλου.

17. Οι περιοχές αυτές αντιστοιχούν σε γενικές γραμμές στη «Δεύτερη Μερίδα» της ρωμαϊκής περιόδου, προτιμήθηκε όμως η κατά τον Θουκυδίδη (II, 100) διαίρεση. Βλ. σχετικά σημ. 13, Πρβλ. και F. Parazoglou, Les villes de Macédoine à l' époque romaine, BCH Suppl. XVI, 1988 p. 185-188.

χρόνους ως το τέλος του 6ου μ.Χ. αιώνα¹⁸.

Μετά την επιτυχή έκβαση, όπως είδαμε, της πρώτης συμφωνίας, υπογράφηκε, το έτος 1984, πάλι μεταξύ των ιδίων φορέων, δηλαδή του Υπουργείου Πολιτισμού και του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, μία δεύτερη¹⁹ που αναφερόταν αυτή τη φορά στις αρχαίες περιοχές μεταξύ Βερμίου και Αξιού. Τα δύο μέρη: «Συμφωνούν και συναποδέχονται τήν συλλογή, μελέτη και δημοσίευση σέ Σύνταγμα (Corpus) τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καί λατινικῶν ἐπιγραφῶν τῆς τρίτης Μερίδος (περιοχή μεταξύ Βερμίου - Ἀξιού, μέρος Ν. Θεσσαλονίκης, Ν. Ἡμαθίας, Ν. Πιερίας, Ν. Πέλλης) ἐκτός ἐκείνων τοῦ Δίου γιά τίς ὁποῖες ὑπεύθυνη εἶναι ἡ Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης».

Έτσι, τα επόμενα χρόνια η έρευνα στο ΚΕΡΑ συστηματοποιήθηκε και για τις επιγραφές της αμέσως επόμενης κατά γεωγραφική σειρά περιοχής, που είναι η υπό εξέταση (δηλαδή η μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα) με τη βεβαιότητα πως θα έλθει σύντομα και η δική της σειρά να γίνει το αντικείμενο ανάλογης συμφωνίας²⁰.

Με την ελπίδα, ή μάλλον με την πεποίθηση, πως σύντομα τούτο θα γίνει πραγματικότητα, θα επιχειρήσω εδώ μια πρώτη παρουσίαση των εργασιών που έγιναν με την προοπτική αυτή και που εντάθηκαν τα τρία τελευταία χρόνια, πιστεύοντας πάντα πως όλη αυτή η δουλειά, ο κόπος που καταβλήθηκε και - παράγοντας καθόλου ευκαταφρόνητος - τα ποσά που δαπανήθηκαν δεν θα συντελέσουν απλώς στη δημιουργία ενός καταδικασμένου στη λήθη αρχείου, αλλά θα συμβάλουν στο να ολοκληρωθεί όσο το δυνατόν συντομότερα το σύνολο του συντάγματος των επιγραφών του Μακεδονικού χώρου και να μη μείνει και αυτό στον Α' τόμο²¹, φαινόμενο το οποίο παρατηρείται δυστυχώς συχνά στα ελληνικά συγγράμματα.

18. Τα χρονικά αυτά πλαίσια ακολούθησε και ο Edson.

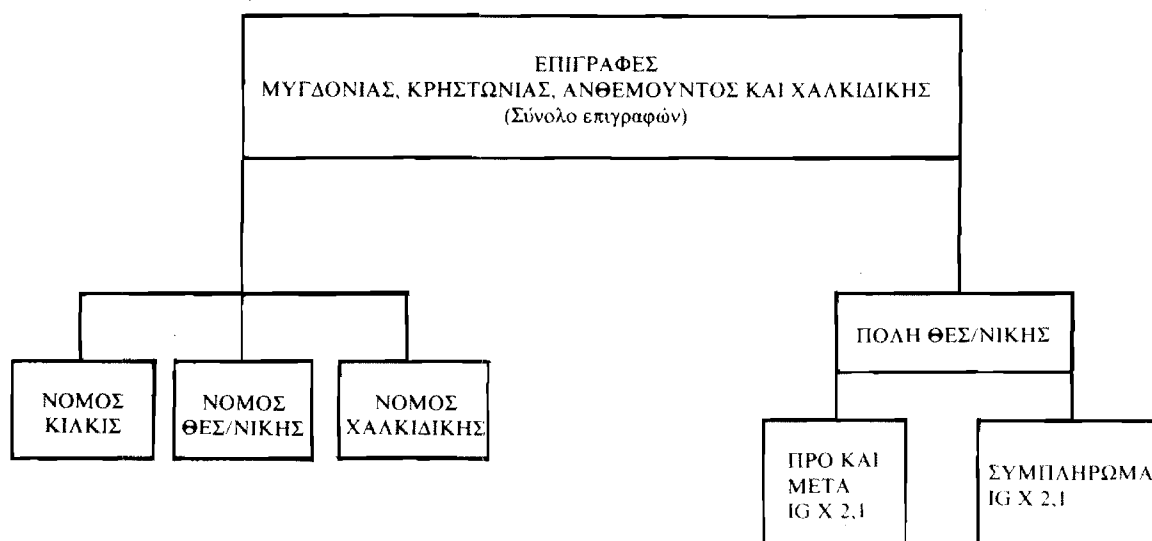
19. Συμφωνητικό 21/12/84 μεταξύ ΥΠΠΟ και ΕΙΕ, σ. 2, πργρ. Β.

20. Στο εισαγωγικό σημείωμα του τόμου των επιγραφών της Ἀνω Μακεδονίας (σημ. 14 του παρόντος) ο Γ. Τζεδάκις, Διευθυντής Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟ αναφέρει χαρακτηριστικά: «Ἡ συμπλήρωση τῶν δημοσιεύσεων τῆς σειρᾶς, μέ βάση τή συνεργασία ἐπιστημόνων ὑπαλλήλων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας καί ἐρευνητῶν ἀπό ἄλλους ἐπιστημονικούς φορεῖς καί μέ προοπτική να καλυφθοῦν ἡ δεύτερη καί ἡ πρώτη «μερίδες», ἔχει ἀποτελέσει ἕναν ἀπό τοὺς στόχους τοῦ ΥΠΠΟ, τό ὅλο πρόγραμμα μάλιστα ὕστερα ἀπό τήν ἐπιτυχία πού εἶχε, θά ἐπισπευσθεῖ».

21. ΑΙ. Οικονομίδης, ε.α. σ. ΧΙ.

ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΕΠΙΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ – ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Α' Σχηματικά:

Β' Αναλυτικά:

Όπως φαίνεται στο σχέδιο, οι επιγραφές χωρίστηκαν, για λόγους καθαρά πρακτικούς, σε τρεις μεγάλες ομάδες αντίστοιχες περίπου προς τις ενότητες της υπό εξέταση περιοχής, και μία τέταρτη, την ομάδα επιγραφών από την πόλη της Θεσσαλονίκης.

Ο συνολικός αριθμός των ενεπίγραφων αντικειμένων που έχουν καταχωρισθεί μέχρι σήμερα (εκτός, φυσικά, των 1041 επιγραφών των IG X 2,1) είναι 1070, με 1014 ελληνικές και 56 λατινικές επιγραφές. Σ' αυτές συγκαταλέγονται μερικές δίγλωσσες.

Παράλληλα, έχουν ως τώρα συγκεντρωθεί περί τις 2.000 φωτογραφίες και 850 έκτυπα²².

Αναλυτικότερα το σύνολο του επιγραφικού υλικού κατανέμεται ως εξής:

22. Στα έκτυπα αυτά πρέπει να προστεθούν και 200 περίπου φωτογραφίες εκτύπων από τις εκτυποθήκες της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής που το ΚΕΡΑ είχε τη δυνατότητα να κάνει χάρη στην συγκατάθεση του διευθυντή της Σχολής Ch. Picard και με τη συμπαράσταση του Γενικού Γραμματέως J.-Y. Empereur, στους οποίους εκφράζονται οι θερμότερες ευχαριστίες για τη συμβολή αυτή στο έργο του Κέντρου. Όσο για τις φωτογραφίες και τα έκτυπα του ΚΕΡΑ, έγιναν από τους Λ. Γουναροπούλου, Λ. Λουκοπούλου και Μ.Β. Χατζόπουλο.

1. Νομός Κιλκίς

Επιγραφές:	53 (10 δημοσιευμένες, 43 αδημοσίευτες)
Στάδιο έρευνας:	Ο νομός αυτός έχει ερευνηθεί με αρκετή πληρότητα.
Δημοσιεύσεις ΚΕΡΑ	M. B. Hatzopoulos - Louisa D. Loukopoulou, Morrylos, cité de la Crestonie, Μελετήματα 7, Athènes 1988.

2. Νομός Χαλκιδικής

Επιγραφές:	363 (286 δημοσιευμένες, 77 αδημοσίευτες).
Στάδιο έρευνας:	Στον νομό αυτό έγιναν από τον Μ.Β. Χατζόπουλο περιοδείες αναγνωριστικές που είχαν ως αποτέλεσμα την πιστοποίηση ότι αρκετές επιγραφές βρίσκονται ακόμη κατά χώραν, αλλ' ότι πολλές επίσης έχουν εξαφανισθεί ενώ υπήρχαν ακόμη όταν το καλοκαίρι του 1938 ο Ch. Edson είχε περιηγηθεί την περιοχή ²³ . Γενικά όμως η έρευνα στη Χαλκιδική πολλού ακόμη απέχει από το να είναι πλήρης, δεδομένου ότι δεν έχει γίνει επίσκεψη για συστηματική εργασία στο Μουσείο Πολυγύρου.
Δημοσιεύσεις ΚΕΡΑ	M.B. Hatzopoulos, Une donation du roi Lysimaque, Μελετήματα 5, Athènes 1988. M.B. Hatzopoulos, Actes de vente de la Chalcidique Centrale, Μελετήματα 6, Athènes 1988. M.B. Hatzopoulos, Un nouveau document du règne d' Antigone Gonatas, (στον παρόντα τόμο). M.B. Hatzopoulos, Grecs et barbares dans les cités de l' arrière-pays de la Chalcidique, Klio 71, 1989, σ. 60-65.

3. Νομός Θεσσαλονίκης:

Επιγραφές:	148 (86 δημοσιευμένες, 62 αδημοσίευτες).
Στάδιο έρευνας:	Στον νομό αυτό δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί η

23. Ch. Edson, εα, σ. 42. Αυτό μας είναι επίσης γνωστό και από τα NB (Note Books) του Edson για τα οποία βλ. Θ. Ριζάκης - Γ. Τουράτσογλου, εα, σ. 8 και σημ. 30 και L. Gounaropoulou - M.B. Hatzopoulos, εα (σημ. 13).

Δημοσιεύσεις ΚΕΡΑ	<p>έρευνα ως προς τις κατά χώραν επιγραφές²⁴, ούτε ως προς το επιγραφικό υλικό των τελευταίων τριών ετών που βρίσκεται στο Μουσείο Θεσσαλονίκης.</p> <p>L. Loukopoulou - M. B. Hatzopoulos, <i>Recherches sur les marches orientales du royaume des Téménides: L'Anthemonte et la Mygdonie orientale</i>, Μελετήματα 11 (σε εξέλιξη).</p> <p>A. Panayotou, <i>Des dialectes à la Koiné: l'exemple de la Chalcidique</i> (στον παρόντα τόμο).</p>
----------------------	---

4. Πόλη Θεσσαλονίκης

Τή «νύμφη του Θερμαϊκού», που μόνη της μας προμήθευσε τόσες επιγραφές όσες περίπου όλες οι άλλες περιοχές μαζί, την άφησα τελευταία, γιατί η έρευνα σχετικά μ' αυτήν έχει, όπως φαίνεται στο σχέδιο το οποίο παραθέτω πιο πάνω, δύο σκέλη, δύο προγράμματα τα οποία προχωρούν παράλληλα.

α) Το ένα σκέλος περιλαμβάνει ένα μικρό αριθμό επιγραφών που δεν περιλήφθηκαν στις IG X 2,1 και που το σκεπτικό, βάσει του οποίου έγινε η εξαίρεση αυτή, δεν είναι πάντα σαφές, καθώς και όλο το μεγάλο πλήθος των επιγραφών που βρέθηκαν μετά τη δημοσίευση των IG X 2,1 μέχρι σήμερα και κατανέμονται ως εξής:

Επιγραφές: 506 (201 δημοσιευμένες, 305 αδημοσίευτες)

Ειδικά για την πόλη της Θεσσαλονίκης υπάρχει μία ιδιαίτερη κατηγορία επιγραφών: οι χωρίς ένδειξη προέλευσης. Αυτές είναι επιγραφές που στα ευρετήρια δεν έχουν καμιά απολύτως ένδειξη προέλευσης. Για την κατηγορία αυτή πρέπει να τονίσω και εγώ²⁵ ότι είναι σφάλμα να θεωρούνται αβασάνιστα ως *άγνωστης* προέλευσης όπως έχει γίνει από μερικούς ερευνητές. Πολλές φορές π.χ. λείπουν απλώς τα ομοιωματικά που κανονικά θα ενέτασσαν την επιγραφή στην προέλευση της αμέσως προηγούμενης. Μικρός αριθμός από την κατηγορία αυτή ταυτίσθηκε ήδη, γιατί επρόκειτο περί γνωστών επιγραφών με συγκεκριμένη προέλευση όπως π.χ. η αρ. ΜΘ 6651 που είναι από την Όλυνθο. Έτσι υπάρχει πάντα το ενδεχόμενο με την πρόοδο της έρευνας να ταυτισθούν ως προς την προέλευση πολλές άλλες ακόμη, όπως άλλωστε είχε προφητεύσει ο δαιμόνιος L. Robert²⁶.

24. Και αυτές επίσης τις περιοχές είχε επισκεφθεί ο Edson (βλ. σημ. 23).

25. Πρβλ. D. Feissel, *εα*, σ. 14 και σημ. 60.

26. L. Robert, *Inscriptions de Thessalonique*, RPh 48, 1974, p. 182.

β) Το άλλο σκέλος των επιγραφών της Θεσσαλονίκης περιλαμβάνει το πρόγραμμα σύνταξης συμπληρωματικού στις IG X 2,1 τόμου. Το συμπλήρωμα τούτο θα περιλαμβάνει:

- Φωτογραφία για κάθε επιγραφή, εφ' όσον υπάρχει και είναι δυνατό να αποκτηθεί. Ένα παλιό αίτημα των επιγραφικών το οποίο ελπίζω να ικανοποιηθεί όσο γίνεται συντομώτερα²⁷.
- Ανά επιγραφή παράθεση των σχολίων που δημοσιεύθηκαν κατά καιρούς μετά τη δημοσίευση IG X 2,1. (Υπάρχουν περί τα 40 κείμενα με σχόλια που έγιναν από 25 επιγραφικούς και ερευνητές, με επικεφαλής το άρθρο-μνημείο του L. Robert στη *Revue de Philologie* του 1974²⁸).
- Πλήρεις πίνακες αντιστοιχιών που θα περιλαμβάνουν φυσικά τις αντιστοιχίες των IG X 2,1, αλλά θα τις συμπληρώνουν κατά τον πληρέστερο δυνατό τρόπο (με αντιστοιχίες αριθμών ευρετηρίου Μουσείου Θεσσαλονίκης, άλλων μουσείων, ευρετηρίου Feissel, Τσιγαρίδα κλπ.). Οι αντιστοιχίες αυτές είναι ήδη έτοιμες.
- Τέλος, γίνεται σκέψη να υπάρξει και ένα κεφάλαιο με τις περί της Θεσσαλονίκης μαρτυρίες (*Testimonia*).

Στάδιο έρευνας: Υπολείπεται η συμπλήρωση της έρευνας στα μουσεία της Θεσσαλονίκης καθώς και στις κατά χώραν επιγραφές.

Δημοσιεύσεις
ΚΕΡΑ Α. Τατάκη, Από την προσωπογραφία της αρχαίας Μακεδονίας: παρατηρήσεις στα ρωμαϊκού τύπου ονόματα του IG X 2,1. Αρχαία Μακεδονία IV, Σεπτ. 1983, Θεσσαλονίκη 1986.

Δ. Παπακωνσταντίνου - Διαμαντούρου, Χώρα Θεσσαλονίκης: μία προσπάθεια οριοθέτησης. Μνήμη Δ. Λαζαρίδη, Καβάλα, Μάιος 1986, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 99-106.

Τέλος, ως προς το σύνολο του αρχείου της υπό εξέταση περιοχής πρέπει να σημειώσω ότι υπάρχει ήδη ένα αρκετά πλήρες ευρετήριο κύριων ονομάτων και λέξεων που πρόκειται να περασθούν σε υπολογιστή, ούτως ώστε και γρήγορη να είναι η αναζήτησή τους και εύκολος ο εμπλουτισμός του ευρετηρίου. Και μια και ο λόγος περί υπολογιστή θα πρέπει να αναφερθεί εδώ ότι το ΚΕΡΑ σε συνεργασία με το CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique), το Πανεπι-

27. Διατυπώθηκε ήδη από τον L. Robert, *εα*, σ. 185, αλλά και από τον J.M.R. Cormack, IG X II, I, *The Classical Review*, New Series XXV, 1, Apr. 1975, p. 131, και από άλλους.

28. L. Robert, *εα*, σ. 180-246.

στήμιο PARIS X και το Centre de Recherche en Archéologie Classique προχώρησε ήδη από το έτος 1982 σε μια πειραματική εισαγωγή των επιγραφικών δεδομένων σε υπολογιστή. Ο πειραματισμός αυτός έγινε από την Anne-Marie Guimier-Sorbets σε συνεργασία με τον Μ.Β. Χατζόπουλο επί ενός συνόλου 120 δημοσιευμένων επιγραφικών κειμένων²⁹. Αποτέλεσμα του εγχειρήματος τούτου ήταν να προκύψει μία μέθοδος εισαγωγής επιγραφικών δεδομένων, βάσει της οποίας θα εισαχθούν σταδιακά όλα τα επιγραφικά κείμενα του αρχείου του ΚΕΡΑ σε υπολογιστή που θα στεγάζεται στο κέντρο αυτό.

Όπως είναι φανερό οι βάσεις για τη συγκρότηση ενός συντάγματος επιγραφών για την μεταξύ Αξιού και Στρυμόνα περιοχή έχουν ήδη τεθεί, μένει όμως αναμφισβήτητα ένας μεγάλος όγκος εργασίας να γίνει, εργασία για την οποία εύχομαι ολόψυχα να υπάρξει υποστήριξη και συνεργασία από όλα ανεξαιρέτως τα ενδιαφερόμενα μέρη.

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΝΕΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΩΣ ΤΩΡΑ ΕΡΕΥΝΑ

Ως εδώ αναφέρθηκα στο ιστορικό της έρευνας για τις επιγραφές της υπό εξέταση περιοχής και στον τρόπο κατανομής του επιγραφικού υλικού και έδωσα στατιστικά στοιχεία για το σύνολο των επιγραφών. Ανέλυσα επίσης τον προγραμματισμό των εργασιών. Στη συνέχεια θα ήθελα να παρουσιάσω μερικά στοιχεία που αφορούν στην ουσία των επιγραφικών κειμένων.

Αν και δεν έχει γίνει ακόμη χωρισμός κατά τις κλασικές κατηγορίες μπορεί κανείς να πει πως και εδώ υπερέχουν σε αριθμό οι επιτύμβιες επιγραφές. Υπάρχουν όμως παραδείγματα από όλα τα είδη: ψηφίσματα, κατάλογοι, ωνές, επιγράμματα, μιλιάρια, αναθηματικές επιγραφές, επιγραφές αναφερόμενες σε «συνήθεια», κ.λ.π. καθώς και

29. Anne-Marie Guimier-Sorbets - M.B. Hatzopoulos, La banque de données sur les inscriptions de Macédoine: méthode d'analyse des informations épigraphiques en vue d'un traitement documentaire, Colloque «Sciences historiques, Sciences du Passé et Nouvelles Technologies d'Informations», Mars 1989, Lille. Anne-Marie Guimier-Sorbets, La mosaïque dans le monde grec des origines à la fin de l'époque hellénistique: construction d'une banque de données. Recherches sur les banques de données en archéologie classique. Inscriptions de Macédoine Tome I, p. 7-12 (Διατριβή, Απρίλιος 1989). Anne-Marie Guimier - Sorbets - M.B. Hatzopoulos, Banque des données épigraphiques pour la Macédoine: type d'analyse et constitution du fichier. Colloque «Epigraphie et Informatique», Lausanne, Mai 1989 (Lausanne 1989) p. 97-100. Επίσημη αναγγελία της εργασίας αυτής έγινε από τον διευθυντή του ΚΕΡΑ Ακαδημαϊκό Μ.Β. Σακελλαρίου στη διάλεξη που έκανε στις 8/11/88 στην Ακαδημία Αθηνών με θέμα: Η ταυτότητα των Μακεδόνων ως επισημονικό θέμα.

μεγάλος αριθμός επιγραφών επί μικρών αντικειμένων (όπως δακτυλίδια, τμήματα αγγείων, ειδώλια, αιχμές βελών, βλήμματα σφενδονών) αλλά και επί ψηφιδωτών.

Είναι αυτονόητο πως στη φάση αυτή -που είναι φάση εργασίας υποδομής- με τον μεγάλο όγκο του υλικού, δεν είναι δυνατόν ακόμη να γίνει λόγος για κριτική επεξεργασία ή διορθώσεις. Εντούτοις κρίνω σκόπιμο να παρουσιάσω μερικά παραδείγματα που δείχνουν πόσα θετικά στοιχεία θα προκύψουν από την εργασία αυτή, όταν κάποτε ολοκληρωθεί.

1. Παράδειγμα αποκατάστασης ορθού αριθμού μουσείου:
IG X 2,1 831: εμφανίζεται με αριθμό ευρετηρίου Μουσείου Θεσσαλονίκης 748. Όμως το 748 στο ευρετήριο αντιστοιχεί με δακτυλίδι. Η περαιτέρω έρευνα έδειξε πως ο ορθός αριθμός είναι 1748.
2. Παράδειγμα επιγραφής που ο Edson θεωρούσε χαμένη:
IG X 2,1 316: δεν είναι «deperdita». Είναι η επιγραφή με αριθμό ευρετηρίου Μουσείου Θεσσαλονίκης 2190 (εικ. 1).
3. Μικτό παράδειγμα:
IG X 2,1 26: και λάθος αριθμό έφερε ο λίθος (2571) και χαμένη θεωρήθηκε από τον Edson. Όμως είναι η επιγραφή με αριθμό Μουσείου Θεσσαλονίκης 257 και απεικονίζεται στην εικ. 2. Λείπει τώρα ένα τμήμα της αριστερά.
4. Διάφορα παραδείγματα διορθώσεων:
IG X 2,1 57: παραλείφθηκε τελείως ο 4ος στίχος, όπως φαίνεται από την παραβολή κειμένου και φωτογραφίας (εικ. 3).
IG X 2,1 235: η ορθή ανάγνωση στον στ. 5 είναι ο (ϝ) όπως προκύπτει σαφώς από τον λίθο (εικ. 4).
IG X 2,1 764: η ορθή ανάγνωση στον στ. 4 είναι *παροδίτα* και όχι *παροδίτε*, γραφή που είχε ξενίσει άλλωστε τον ίδιο τον Edson, όπως δείχνει το θαυμαστικό που ακολουθεί τη λέξη αυτή στη μεταγραφή (εικ. 5).
5. Επιγραφές που δεν ανήκουν στη Θεσσαλονίκη:
Υπάρχουν επιγραφές που δεν ανήκουν ούτε στην πόλη της Θεσσαλονίκης αλλά ούτε καν στην υπό εξέταση περιοχή και όμως βρίσκονται ενταγμένες στις IG X 2,1. Τούτο είχε επισημανθεί και παλαιότερα³⁰. Ένα ακόμη παράδειγμα είναι η IG X 2,1 *972, αρ. Μουσείου Θεσσαλονίκης 2214, που ανήκει στη Συλλογή Ραιδεστού.
6. Ταυτίσεις:
Υπήρχαν καταχωρισμένες στα ευρετήρια του Μουσείου Θεσσαλονίκης επιγραφές που ήταν μεν IG X 2,1, αλλά δεν είχαν ταυτι-

30. D. Feissel, Notes d' épigraphie chretienne I, BCH 100, 1976, p. 275.

σθεί: δηλαδή από τη μία υπήρχαν οι αριθμοί ευρετηρίου με τα αντίστοιχα κείμενα και από την άλλη οι IG X 2,1, αλλά δεν είχαν ταυτισθεί ποτέ. Τέτοιες ταυτίσεις έγιναν πολλές.

7. Τέλος υπάρχει ολόκληρος κατάλογος με «*corrigenda*» που έστειλε ο ίδιος ο Edson στο Μουσείο Θεσσαλονίκης. Οι διορθώσεις αυτές δημοσιεύθηκαν ήδη το 1973 από τον G. Daux.³¹

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Εν κατακλείδι δεν έχω παρά να επαναλάβω τις ευχές μου για συνεργασία όλων των ενδιαφερομένων, με την ελπίδα πως, όταν έρθει η ώρα που θα έχει συμπληρωθεί το σύνταγμα των επιγραφών αυτού του χώρου, δεν θα υπάρχει ούτε μια επιγραφή που να έχει βρεθεί και να μην έχει περιληφθεί σ' αυτό. Και να θυμίσω ίσως και τα λόγια ενός από τα ιερά τέρατα της επιγραφικής, του G. Daux³²:

«Nous concluons en disant qu'il faut publier le plus possible de textes et le plus vite possible - même si l' on n' a pas le temps de les étudier à fond - pour les mettre à la disposition de tous, avec photographie; il faut aussi rassembler les textes dispersés et multiplier les indices (.....). Or ce sont les textes que nous devons éditer et communiquer rapidement au petit monde des chercheurs. La tâche est à la fois d' apparence modeste et d' une extrême difficulté, qui fait son intérêt. Les hypothèses, les statistiques, les systèmes et les théories ne doivent venir qu' ensuite».

K.E.P.A.
Απρίλιος 1989

31. G. Daux, Compléments et corrections aux Inscriptiones Thessalonicae, BCH 97, 1973, p. 585-599.

32. G. Daux, Population et onomastique d' Asie Mineure en Macédoine. Pulpudeva II, 1976, p. 68-93.

SUMMARY

INSCRIPTIONS FROM MYGDONIA, CRESTONIA, ANTHEMUS AND CHALCIDICE.

Preliminary Report

The epigraphic material from the above mentioned areas between the rivers Axios and Strymon has not so far been concentrated in a Corpus. There exist only two collections: M. Demitsas' work ('Η Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνημείοις σωζόμενοις, Ἀθήνησιν 1896) and the IG X 2,1, published in 1972, by Ch. Edson. So most of the material remains scattered in periodicals, newspapers and single publications or in the *Archaiologikon Deltion*, whose last volume is that of 1981.

After the successful publication of the inscriptions of Upper Macedonia, the KERA, preparing the second volume concerning the area between Mount Vermion and Axios river, is also collecting the material of the next area, i.e. the one between the rivers Axios and Strymon.

There are about 1070 (1014 Greek and 56 Latin) inscriptions of which 564 (182 unpublished) belong to the area as a whole and 506 (305 unpublished) to the city of Thessalonica.

The project has two parts:

The first one includes the material of the whole area, *except* the inscriptions of the city of Thessalonica from 1960 – when Edson's material stops – up to the present day.

The second part concerning the *city* of Thessalonica will also include a supplement to the IG X 2,1 with photographs and all the existing scholia.

Many useful corrections have been done so far and some inscriptions declared by Edson "deperditae" have been "rediscovered", as, for instance, the inscriptions IG X 2,1 26 and 316 which can be seen on p. 242 and 241.

Ἀπολλώνιε
Ἀμύντου.
χαῖρε καὶ σύ,
τίς ποτ' εἶ.

Εικ. 1. IG X 2,1 316

---^{c. 9}--- ην ἡ πόλις,
 [πρ]οστατησάντων τῶν
 [ἀ]γορανόμων Ἀνδρονίκου
 [τοῦ] Ἀλεξάνδρου,
 5 [Ἡφα]ιστίωνος τοῦ Θεοδ[.]
 [. ου, Μ]ενίππου τοῦ Μην[ο]-
 [κ]ράτεως, Ἡράκων[τος]
 [τοῦ] Νικοδήμου

Εικ. 2. IG X 2,1 26

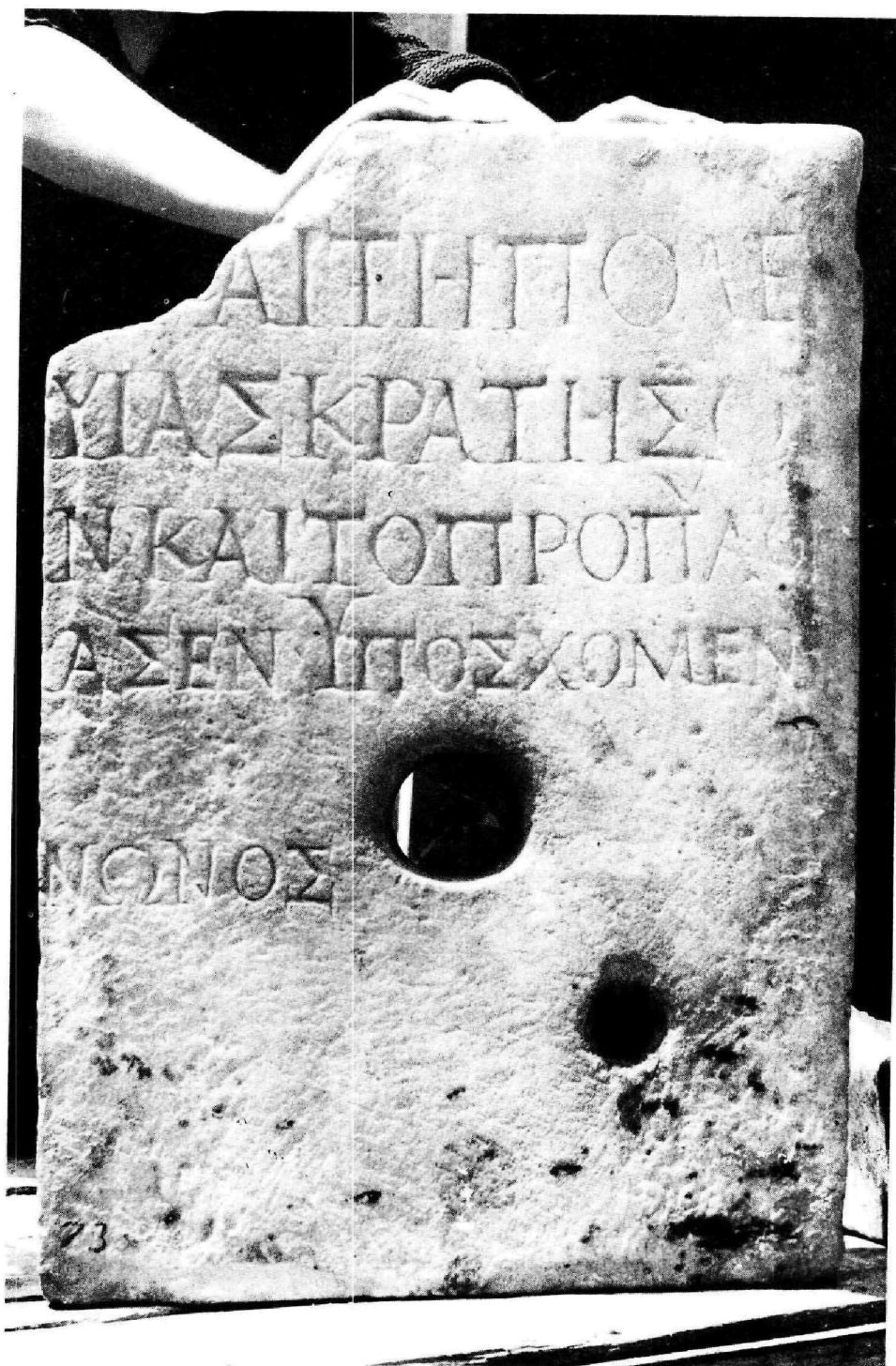
vacat c. 0,06

[Θεοῖς Σεβαστοῖς κ]αὶ τῇ πόλει[ι]
[Φλαουία · Φίλα · Φιλίππου · καὶ · Φλαο]υίας · Κρατησῶ[ς]
[θυγάτηρ ----- *c. 20* -----]γ καὶ τὸ πρόπυλον

intervallum c. 0,09

[ἐπὶ ἱερέως ----- *c. 10* ----- Μαξιμιανοῦ Μέ]νωνος. *vacat*

vacat c. 0,22

Εικ. 3. IG X 2,1 57

κατὰ [τὸ δό]-
 ξαν [τῇ κρ(ατίστη) βου]-
 λῇ καὶ τῷ ἱερωτά]-
 τῷ δῆμ[ῳ τῆς λαμ]-
 5 πρωτάτ[ης -----]

Εἰκ. 4. IG X 2,1 235

[τῷ ε]ιδείω
τέκνω
μνείας χάριν.
χαῖρε παροδίτε(!).

Εικ. 5. IG X 2,1 764